

X 327(43)

X 93: 355 II. világh.

X 93

clm.

1944. MÁRCIUS 19. II.

nyj. tanulmány

A megszállás kérdései

2. Horthy kormányzó maradása

K: Török Bálint

A másik sokat vitatott kérdés a kormányzó döntése. Horthy lemondása esetén a nácikat teljes mértékben kiszolgáló szélsőjobb garnitúra került volna hatalomra, annak minden következményével. Horthy végleges távozása a politikából – főleg a magyar zsidóság sorsa szempontjából – végzetes következményekkel járt volna. A kormányzóság megtartását javasolta Kállay Miklós is. Az 1944. március 19-én délben a királyi várban tartott koronatanácsi jegyzőkönyv szerint: „A miniszterelnök kifejezetten kéri, hogy a Kormányzó Úr maradjon a helyén; ezt kéri az ország, az egész magyar nemzet és a honvédség érdekében. A Kormányzó Úr azonban tartsa távol magát az ügyek közvetlen irányításától. Lemondani semmi körülmények között se mondjon le...”

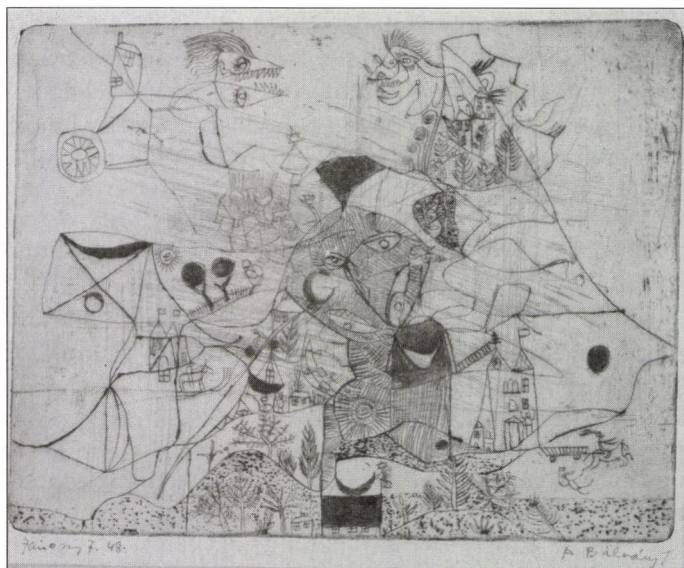
Nyilvánvaló, hogy Horthy ekkor már döntött, hiszen a lemondás legjobb helye Klessheim lett volna. Sokan gúnyosan mondják, hogy a hajóskapitánynak ki kellett tartani a süllyedő hajón. (Erre egyébként Horthy is utal visszaemlékezéseiben.) Ezen azonban nincs mit gúnyolódni, hiszen a hajóskapitány nem azért marad utolsó-nak, hogy utolsóként fulladjon bele a vízbe, hanem azért, hogy mentse a menthetőt. S mint látni fogjuk Horthy – sajnos elég hosszú dermedtség után – ilyen kapitányként viselkedett.

A Hitlerrel folytatott klessheimi tárgyalásról a már megszállt országba visszatérve napokig késleltette a kormány megalakítását. Visszautasította a német jelölteket (Imrédyt, Rátz Jenőt, Reményi-Schnellert, Ruskay Jenőt). Veessenmayer kombinációjával ellentétben sikerült rábeszélni a németek első számú jelöltjét, Imrédyt arra, hogy ne vállalja a miniszterelnökséget. Ambrózy Gyula visszaemlékezéseiből tudjuk: „a Kormányzó úr kijelentette Imrédynek, hogy nem nevezi ki őt miniszterelnökké, és felvilágosította Imrédyt arról, hogy ha a németekkel sikerülne most az ő ellenkezése dacára hatalmi presszióval Imrédyt beültetni a miniszterelnöki székbe, soha senki sem mosná le róla a magyar közvélemény előtt azt a vádat, hogy a szégyenteljes német megszállást ő eszközölte ki hatalmi céljának elérése végett, mire Imrédy visszalépett a miniszterelnök-jelöltségtől.”

Végül Sztójay személyében megegyeztek. A volt berlini követ katona volt, s a legfőbb hadúr azt gondolta, hogy ez valamivel több befolyást biztosít számára. Érdekes Horthy – szintén Ambrózy által ismertté vált – indokolása:

„Az adott kényszerhelyzetben a Kormányzó úr Sztójay kinevezését tartotta a legkevésbé hátrányos megoldásnak, nemcsak azért, mert a berlini követ miniszterelnöki kinevezése ország-világ előtt kellett, hogy még jobban aláhúzza és kidomborítsa a német megszállás által gyakorolt kényszer tényét, hanem azért is, mert Sztójay közepszerűségének, sőt jelentéktelenségének, közismert súlytalan egyéniségének nem lehetett semmi befolyásoló, szuggesztív hatása a magyar közvélemény ingadozó rétegeire sem.”

Közben a német követségen folyt az osztozkodás az Imrédy-párt és a Baky-csoport között. A Szálasi-féle Nyilas Párt nem vett rész ezeken a tárgyalásokon. A március 22-én megalakult Sztójay-kormányba még nem került be Imrédy (bár nagy befolyással rendelkezett így is), csak május 25-én lett gazdasági csúcsminiszter. Azt is elérte a kormányzó,

BÁLVÁNY, 1948
hidegtű metszet, 17×13 cm

hogy Csatay maradjon a hadügyminiszter, aki – Kéri Kálmán vezérkari ezredes népügyészégi vallomása szerint – a következőket mondta a frontra távozó szárnysegédjének:

„Az I. hadsereg feladatát abban látom, hogy az orosz hadsereget a Kárpátok előtt vagy a Kárpátokon addig visszattartsa, amíg az angolszászok délről és délnyugatról közelebb érnek. Akkor a német ellenrendszabályok, melyek átállításunk ellen bevezethetők, már csak korlátoltak lehetnek, és a németek ellen fordulásunk sikert ígérő lesz. Kíméld a magyar vért...”

Az óbudai Freudiger Fülöp ortodox főrabbihoz hivatkozva Csatayról a következőket írja Lévai Jenő a Szürke könyvben: „Csataynak köszönhető, hogy a magyar zsidóság egy része, a 18-tól 48 év közötti korhatárú férfiak, tehát

a legértékesebb emberanyag a deportálástól megmenekült." (A szerző itt az 1944-es nagyarányú zsidó munkaszolgálatos behívások embermentő szerepére utal.)

De milyen ember volt az a Horthy, az az államférfi, aki vert helyzetben is igyekezett elérni, hogy a sok rossz közül a legkevésbé rossz érvényesüljön? Mester Miklósnak ez a véleménye:

„Horthy Miklós ebben az időben 76 éves volt. Kora és osztály-előítélete annyira merevvé tették egyéniségét, hogy nagyobb tömegeket fegyveres ellenállásba szervezni nem tudott. Nem szerette a németeket. Általában a közhit angolbarátnak tartotta. A szociális kérdések iránt vajmi kevés, mondhatni semmiféle érzéket nem árult el. A legszebb világnak a feudális és militarista szellemű Ferenc József-i kort tartotta, amikor ő mint császári szárnysegéd, majd mint ellentengernagy fényes karriert ért el. Egyénisége az új idők követelményeihez alkalmazkodni nem tudott. Kis Osztrák–Magyar Monarchiát rendezett be magának Magyarországon. Egyet azonban el kell ismerni, a magyar függetlenséget keményen védelmezte, a túlzó nácibarátokat lépten-nyomon szabotálta, a zsidóüldözéseket nem helyeselte, sőt államfői tekintélyének maradványaival a legnehezebb időkben védte őket, amennyire csak tudta. A hadifoglyok gondozására külön figyelmet fordított. Személyesen vállalta a lengyel hadifoglyok és menekültek védelmét, amikor a lengyel követség végleg elhagyta Magyarországot. Az angol és francia hadifoglyok sorsa iránt állandóan érdeklődött.”

Ennek a 76 éves embernek, egy idegen hadsereg által megszállt ország első emberének még ilyen körülmények között is volt tartása. Mikor Hitler azt akarta elérni, hogy osztozzék a megszállás felelősségében, ez a kvázi-fogoly nemet mondott. Lázár Károly testőr altábornagy 1945. június 27-én a Honvédelmi Minisztérium katonapolitikai osztályán erről így számolt be:

Hitler „egy írást tett elé, amelyben ő kéri a németekkel való megegyezés alapján, hogy Magyarországot német csapatok szállják meg. Erre azt feleltem Hitlernek: 'Ezt én nem kérem, tehát nem írom alá.' Hitler további kérdéseire azt mondta: 'Azért nem írom alá, mert nem igaz és a maga kedvéért sem fogok hazudni.' Erre Hitler agresszívebben lépett fel, amire a Kormányzó felkelt, megszakította a tárgyalást, a másik szobába távozott..." S a Veessenmayer által megismételt követelésnek sem tett eleget, pedig a teljhatalmú német megbízott is román, horvát és szlovák megszállással fenyegetőzött. Nemcsak megtagadta a követelés teljesítését, hanem még – Ambrózy közlése szerint – „megbízta az akkor még szabadlábban lévő Szentmiklósy követet, a külügyminiszter helyettesét, hogy két semleges állam követével, a svájci és a török követtel közölje bizalmasan a való tényállást azzal, hogy azt jelentsék hazájukban”.

Horthy személyi döntései után általában nem avatkozott be a kormányzás ügyeibe a német megszállás előtt sem. Most, a megszállás okozta nehéz szituációban a kelleténél passzívan és a kívánatosnál hosszabb ideig tanúsított visszafogott magatartást, ami egyébként megfelelt Kállay tanácsának is. De közvetlen környezete, baráti tanácsadói lassan feloldották benne a nemzeti tragédia okozta görcsöt. Kik voltak ezek a befolyásoló személyek? Bethlen István, Károlyi Gyula, Kánya Kálmán, Ravasz László, Herczeg Ferenc és mások. Szent-Iványi Domokos – az MFM, vagyis az ellenállás szempontjából – a következőket tartotta a legfontosabbaknak:

„Ami különösképpen az ellenállást és a kiugrást illeti, a kormányzót két férfi befolyásolta a legeredményesebben: Ambrózy kabinetfőnök és a Kiugrási Iroda által messze-menő módon befolyásolt ifjabb Horthy Miklós.”

A megszálló csapatok megérkezése után szinte azonnal megkezdődtek a letartóztatások. A listák összeállításában a 'nyilasok' segédkeztek, a végrehajtásban a Bi-

rodalmi Német Iskola tanulói kalauzként vettek részt. Bajcsy-Zsilinszky Endre fegyverrel válaszolt a rátörő tartalócoknak: hordágyon vitték el. A letartóztatottak között volt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter (Kállaynak sikerült a török követségre menekülni), Baranyai Lipót, Peyer Károly, Rassay Károly, Mónus Illés, Aschner Lipót, Goldberger Leó, s hosszan lehetne folytatni a sort. Rassay leírja visszaemlékezéseiben, hogy a Duna Gőzhajózási Társaság pincéjébe vitték. Elkobzott pénztárcáját, óráját, kulcsait egy borítékba tették, amelyen egy 18-as szám volt. Ekkor valamire rájött: „Akkor láttam, hogy az itteni hazárulók szövetségeseikkel milyen régen és alaposan készítették elő az ország megszállását. Ezt a 18-as számot már hetekkel előbb több ízben felírták a házam ajtajára. Amikor sofőröm letörölte, néhány nap múlva újra ott találtuk felrajzolva.”

Természetesen a letartóztatások folytatódtak. Szent-Iványi szerint „sorra kerültek később: Nagy Ferenc képviselő [a későbbi miniszterelnök], Újszászy István vezérőrnagy, Kádár Gyula vk. ezredes, Sigray Antal gróf, Apponyi György gróf, ifj. Tildy Zoltán, Rátz Kálmán, Gratz Gusztáv, Malasits Géza, Laky Dezső, Szentiványi Lajos képviselők, Csekonics Iván, Bródy Ernő, Huszár Aladár stb.”

A Sztójay-kormány hivatalba lépésével tulajdonképpen megszűnt a független Magyarország. Március 19-től teljes német ellenőrzés alatt állt. Katonai szempontból a balkáni főerők parancsnoka, Maximilian Weichs tábornok irányítása alá került, gyakorlatilag a német katonai attasé, Hans von Greiffenberg volt a katonai ellenőrzés legfőbb irányítója. A Wehrmacht főhadiszállása az Astoria szállóban volt.

A politikai kontroll Edmund Veessenmayer kezében összpontosult. Kinevezéséhez – a diplomáciai szokásoktól eltérően – nem kérték az államfő hozzájárulását, csak a befejezett tényről közölték vele Klessheimben.

A rendőri és rendészeti ellenőrzés az SS és a Gestapo hatáskörébe tartozott. Tevékenységüket néhány napig Ernst Kaltenbrunner SS-tábornok irányította, március 26-án feladatát Otto Winkelmann SS-tábornok vette át. Tőlük függetlenül, közvetlenül Bécs, illetve Berlin alá rendelve dolgozott Adolf Eichmann, a magyarországi „Endlösung” legfőbb irányítója. A zsidókérdés megoldását egyébként egyik fő feladatuknak tekintették a megszálló erők.

Veesenmayer főleg az Imrédy-csoportra támaszkodott, Winkelmann Bakyékra, Eichmann pedig Endre Lászlóra. Az egyes német vezetők között ellentét volt, s pártfogoltjaik is rivalizáltak egymással. Ezt a körülményt használták ki terveik megvalósításában Szent-Iványiék.

Azokat az érveket, amelyek alátámasztották a kormányzó helyén maradásának indokoltságát, sőt szükségességét, megerősítette az a kedvező helyzet, amit a különleges feltételek között működő Kiugrási Iroda biztosított az ellenállás számára. Az iroda a budai várban, a kormányzósági épületben működött, de az érintettekén kívül tulajdonképpen senki sem tudta, hogy mi is a feladata. A megszállás után bebizonyosodott, hogy a magyar ellenállás vezetőinek milyen jó ötlete volt, hogy ifjú Horthy Miklós legyen e titokzatos szervezet látható feje.

Mester Miklós így értékeli ezt: „Ifj. Horthy Miklós irodájának döntő szerepe azonban az ellenállási mozgalomban nem vitatható el. Tulajdonképpen ez volt a központ, ide futottak össze az ellenállási mozgalom szálai. Bizonyos fokig ifj. Horthy Miklós gyöngé egyénisége előnyt is jelentett, ő volt a cégér az ellenség felé, amely nem nagy veszdelmet látott benne. A háttérben azonban titokban kitűnő erők dolgoztak, és ezek felhasználták az alkalmat az ellenállási mozgalom tömörítésére vagy legalább is egységes politikai irányítására. Szent-Iványi Domokos, Köves András, Soos Géza alkották az iroda szellemi vezérkarát.”

A Magyar Függetlenségi Mozgalomnak az volt az elképzelése, hogy a megszállás után – mivel a katonai ellenállásnak nem volt reális lehetősége – konszolidálni kell a kormányt, minél több náciellenes személyt bejuttatni az államapparátusba, illetve az ott lévő megfelelő embereket bevonni az ellenállásba, majd megbuktatni a Sztójay-kabinetet, és új kormányt hatalomba segíteni. S így – bekalkulálva a front közeledését is – elő lehet készíteni a kiugrást és a fegyverszüneti egyezmény aláírását. Ebben a törekvésükben első perctől kezdve számíthattak olyan személyekre, mint például Bárczy István a miniszterelnökségen, a külügyben Jungerth-Arnóthy Mihály, a külügyminiszter helyettese, a Honvédelmi Minisztériumban Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök (április elején leváltották, novemberi letartóztatásáig illegalitásban élt), Mikó Zoltán vk. százados, a Vezérkari Főnökség munkatársa és Kudar Lajos csendőr ezredes, az Államvédelmi Központ vezetője (mindketten MFM-tagok, s még a nyilas puccs után is eredményesen dolgoztak) és Mester Miklós államtitkár, aki áprilisban az ellenállás javaslatára került a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, s október 15-ig maradt a helyén.

Az ellenállás

A fő cél tehát továbbra is az volt, hogy az ország elszakadjon a Német Birodalomtól. Ennek előkészítése – éppen a megszállás miatt – igen hosszadalmas munka volt, de az ország számára ez volt a végső megoldás, a mindent megoldó cél. S az MFM egy percre sem adta fel ennek a célnak a szolgálatát.

E távlati cél mellett azonban volt egy másik sürgős feladat is: meg kellett akadályozni az „Endlösung”-ot, a zsidókérdés – német kívánság szerinti – végső megoldását. Ezzel

tisztában volt az MFM vezérkara, ezért írta Szent-Iványi Domokos a mozgalom történetében: „A zsidókérdés a német ellenőrző erők és parancsnokságok egyik fő feladata volt. Ez a kérdés Veessenmayer kezéből *expressis verbis* ki volt véve. Ettől függetlenül Veessenmayer Kaltenbrunnerrel együtt már március 19-én kifejezetten közölte a kormányzói és kormánykörökkel, hogy Magyarország első feladata a zsidókérdés megoldása.” S ezért lett a Magyar Függetlenségi Mozgalom legsürgősebb feladata a zsidómentés.

A Magyar Függetlenségi Mozgalom (MFM) egyik tagja már jóval a német megszállás előtt gyűjtötte a származást igazoló legális keresztleveleket, s azokat nem és kor, valamint hely szerint rendezve tárolta, hogy szükség esetén a megfelelő embernek megfelelő legális hamis iratot tudjon adni. És sajnos fel tudta használni gyűjteményét.

Az MFM egyik első intézkedéseként Soos Gézát és Saláta Kálmánt, egy protestáns és egy katolikus vezetőjét megbízta, hogy vegye föl a kapcsolatot a zsidó vezetőkkel, és a zsidómentésben részt vevő szervezetekkel és személyekkel. Nem feladata e dolgozatnak, hogy részletesen taglalja a magyarországi zsidómentés momentumait, hiszen azzal a Magyar Szemle 2003. évi februári és áprilisi számában részletesen foglalkoztunk.

Annyit azonban meg kell említenünk, hogy a magyar ellenállás és a társadalom legaktívabb része fáradhatatlanul végezte a mentő munkát. Főleg az egyházi szervezetek (Actio Catholica, Magyar Szent Kereszt Egyesület, Jó Pásztor Bizottság, Soli Deo Gloria Református Diákszövetség, Pro Christo, Keresztyén Ifjúsági Egyesület stb.), de kisebb náciellenes csoportok, sőt egyedül dolgozó magánszemélyek is nagyon sokat tettek az üldözött zsidók megmentéséért, de legalábbis sorsuk enyhítéséért. Sok zsidót láttak el iratokkal, biztosítottak számukra búvóhelyet, segítettek étellel, pénzzel. Mindennek, a budapesti 250 000 zsidó deportálását megakadályozó Koszorús ezredes vezette ka-

tonai akciónak és a társadalmi méretű mentésnek az eredményeként az októberi nyilas puccs utáni gyilkos pusztítások ellenére is mintegy 70 000 zsidó élte túl a holokausztot a budapesti gettóban, 50 000-en a különböző védett házakban és mintegy 25 000-en hamis igazolványok segítségével. (Soos Géza szerint ez a szám 30 000, de az illegális tevékenységek számadatai mindig bizonytalanok.)

A Magyar Függetlenségi Mozgalom aktivitása nem merült ki a személyes vagy csoportos zsidómentésben. A mentésre nagyon nagy hatással volt, hogy Soos Géza a szlovákiai ellenállók révén már április végén megszerezte két szlovákiai zsidó szökevény, Walter Rosenberg és Alfred Wetzler Auschwitzi jegyzőkönyvként ismertté vált beszámolója eredeti német nyelvű példányának egy másolatát. Ezt Székely Mária, a Jó Pásztor munkatársa egy hét alatt lefordította magyarra, majd angolra is. Az angol példányt Nyugatra küldték, a magyar változat egy példányát Horthy István özvegye révén eljuttatták a kormányzóhoz, akire igen nagy hatással voltak az auschwitzi szörnyűségek. Ugyancsak mozgósító hatással volt a jegyzőkönyv az egyházak vezetőire. Mindez azzal az eredménnyel járt, hogy Horthy Miklós leállította a deportálást.

Az Auschwitzi jegyzőkönyv hatásának jelentőségét zsidó szerzők is hangsúlyozzák. Arieh Ben-Tov például megállapítja: „A kormányok, politikusok, társadalmi szervezetek magatartásában... elsősorban azért állt be változás, mert közzétették... a zsidók Auschwitz-Birkenauban való kiirtásáról szóló borzalmas jelentéseket.”

A magyar ellenállás már az eddigiekből láthatóan is igen változatos módokat alkalmazott zsidó honfitársaik mentésében. A 'Sétáltató Bizottság' néven ismert akcióterv – tudomásunk szerint – egyedülálló az 1944-es holokauszt történetében. Horthy ugyan leállította a további deportálásokat a június 26-i kormányzótanács ülésén, de hamar kiderült, hogy Eichmann és magyar csatlósai puccsot készí-

tenek elő a budapesti zsidók deportálására. Ennek megakadályozására két megoldást gondoltak ki. Egy katonait és egy civil akciót, mert a katonai lépések eredményességében nem lehettek bizonyosak. Soos Géza kezdeményezésére a Jó Pásztor és a Magyar Szent Kereszt Egyesület munkatársai kidolgoztak egy tervet, melyet ismertettek a keresztény és a zsidó egyház képviselőivel. Két-három főből álló mozgékony csoportokat szerveztek az egyházak által kijelölt fiatalokból. E csoportoknak az lett volna a feladatuk, hogy a deportálás megkezdésekor vezessék ki a kitelepítendőket a közeli parkba vagy térre, s onnan csak egyéni erőszak hatása alatt mozduljanak el. Ezt az engedetlenségi mozgalmat – szerencsére – nem kellett kipróbálni.

Mégpedig azért nem, mert Koszorús Ferenc ezredes egy olyan fegyvertényt hajtott végre, ami mértékadó szakértők szerint is egyedülálló a zsidóüldözés történetében. Erről a jelentős, mert 250 000 embert a deportálástól megmentő fegyvertényről szintén olvasható részletes tanulmány a Magyar Szemle 2000. évi júniusi számában. Ezúttal megragadjuk az alkalmat, hogy közöljük Tom Lantos amerikai kongresszusi képviselő 1994. május 26-i felszólalását, mely „Koszorús Ferenc: a magyar holokauszt hőse” címen a Congressional Record megfelelő számában olvasható:

„Ezen év a holokauszt ötvenéves évfordulója. Szólásra emelkedem, hogy értékeljem a magyar holokauszt hőseinek egyikét, Koszorús Ferencet, aki saját élete biztonságának veszélyeztetésével magyar zsidók ezreit mentette meg a náci haláltáborokba deportálástól.

1944 nyarának zavaros időszakában az előrenyomuló szövetséges erők már Berlinhez közeledtek, miközben Hitler sietett véghezvinni a 'végső megoldást', a zsidóság megsemmisítését. Számos tettekben megnyilvánuló hősiességel és humánus részvétellel lehetett találkozni abban az időben. Koszorús Ferenc ezredes történetét szeretném

feltárni, az akkori idők hősiességének és bátorságának ragyogó példáját.

1944 júniusára a nácik bebörtönözték és likvidálták az európai zsidóság java részét. Magyarország fővárosában, Budapesten megközelítően 250 000 zsidó maradt még mindig életben. Budapest még a magyar rendőri erő irányítása alatt állt. A nácik úgy ítélték meg, hogy ez az erő nem elég brutális és kegyetlen ahhoz, hogy hatásosan végrehajtsa a nagyszámú megmaradt budapesti zsidóság teljes kiirtását.

Koszorús Ferenc ezredes a Budapesten és környékén állomásozó 1. páncélos hadosztály parancsnoka volt. Megtudta, hogy Baky László belügyi államtitkár, aki a hadsereg kivételével minden biztonsági erő főparancsnoka, puccsot tervez, hogy hatalomra juttassa a náciknak vakon engedelmeskedő karhatalmat, amely gondoskodnék arról, hogy Magyarországon teljesen felszámolják a még megmaradt zsidókat.

Baky a Gestapo támogatásával neki feltétlen hű 'csendőrökből' több zászlóaljat szervezett. A Kormányzónak csendőralakulatok feloszlására vonatkozó rendelkezését nem hajtotta végre. Koszorús ezredes irányította a legutolsó megmaradt aktív hadegységet Magyarországon. Akkor, amikor kevesen szálltak volna szembe a náci megszállókkal, Koszorús ezredes ellenállást kezdeményezett.

Látva a helyzet adta veszélyeket, tanácskozott a Kormányzóval, és saját hatáskörében előkészületeket tett, hogy megállítsa Bakyt és csendőrzászlóaljait. 1944. július 5-én a 1. páncélos hadosztály alakulatait Budapest stratégiai pontjaira rendelte, lezárva a városba vezető összes utat. Július 6-án reggel 7 órakor minden egység a helyén volt, és Koszorús tudatta Bakyval, ha a csendőrei nem távoznak és nem oszlanak fel, akkor megsemmisíti őket. Július 7-én Baky kapitulált és eltávolította csapatait.

Koszorús ezredes példa nélkül álló tette az egyedüli ismert tény, hogy egy tengelyhatalom katonai erővel meg-

akadályozta a zsidók elhurcolását. Ez a rendkívüli, kockázatos hőstett, amit igen bizonytalan körülmények között hajtottak végre, eredményezte azt, hogy Budapestnek a náci általi végleges birtokbavétele három és fél hónappal eltolódott. Ez az időszak a zsidók ezreinek tette lehetővé, hogy biztonságot találjanak Budapesten, s megmeneküljenek a biztos pusztulástól. Ez a szünet tette lehetővé a híres Raoul Wallenbergnek is, hogy sikeres és eredményes mentő küldetését koordinálhassa. (Wallenberg 1944. július 9-én érkezett Budapestre.)

1944 októberében, amikor a náci elfoglalták Budapestet, Koszorús ezredes bujdosni volt kénytelen, hogy megmeneküljön a Gestapo elől, a kivégzéstől. Koszorús ezredes életében soha nem kapott tetteiért elismerést, dicséretet. 1991-ben, jóval halála után a magyar állam előléptette tábornokká. Emlékét a híres budapesti Dohány utcai zsinagógában elhelyezett emléktábla őrzi. [Valójában a zsinagógával szemben lévő ház falán van elhelyezve az emléktábla.]

Mindezekért nagy tisztesség és megtiszteltetés számomra, hogy Koszorús Ferenc bátor, hazafias erőfeszítéseiről szólhatok. Sok ezer család él ma, akik létüket egy ember hősi cselekedeteinek köszönhetik, egy embernek, aki kitartott meggyőződése mellett a bizonytalan és veszedelmes időkben. Akinek a hazájához való hűsége és emberisége lelkesít minket, akik az elnyomás és a vakbuzgó fajgyűlölet ellen küzdünk.

Túlságosan sok esetben elsiklunk azok igyekezete fölé, akik a náci elnyomással szembeszálltak. Ebben az évben, a magyar holokauszt ötvenedik évfordulóján, amikor a világ eltöpreng a történelem leckéjén, büszkén méltatom Koszorús ezredest, a hazafit, az emberbarátot és a hőst."

Mint Tom Lantos is megjegyzi, a Koszorús-akció után Budapestre érkező Wallenberg ennek a kiváló katonatisztnek köszönheti, hogy – egyszerűen szólva – még volt kit

megmentenie. Eichmann és magyar csatlósai érkezése előtt néhány nappal akarták végrehajtani az összes budapesti zsidó deportálását.

A zsidómentésben elért kétségtelen sikerek még a deportáltak számához mérten is jelentősek voltak. Az 1944-es Magyarországról – a Budapesten élő mintegy 250 000 zsidó honfitársunktól eltekintve – mintegy 500 000 személyt deportáltak. E két számból is látszik, hogy óriási jelentősége volt Horthy funkcióban maradásának. Nem véletlenül írta Ránki György, a kétségtelenül Horthy-ellenes kiváló marxista történész, hogy „a pesti zsidóság megmentésében végül is Horthyé a döntő érdem”. Ezt az előadottak alapján annyiban korrigáljuk, hogy a kormányzó barátai, az egyházak egyes vezetői, a Magyar Függetlenségi Mozgalom, a náciellenes egyházi ifjúsági szervezetek és utoljára, de nem utolsósorban Koszorús páncélos hadosztályának esküjükhöz hű tisztjei és legénysége nélkül nem lett volna hatásos az államfői döntés. De azt se hallgassuk el, hogy Horthy lemondása esetén nem lett volna lehetőség ilyen eredményes zsidómentésre.

Horthy maradása azonban nemcsak zsidómentés szempontjából hozott pozitív eredményeket. Az ő védnöksége alatt álló Kiugrási Irodában tevékenykedő ellenállók serényen dolgoztak a kormány szétzilálásán, hogy közelebb jussanak a Hitlertől való elszakadáshoz, a kiugráshoz. Mint már mondtuk, megbízható embereket helyeztek el vagy szilárdítottak meg fontos államigazgatási vagy katonai pozíciókban. Amikor pedig a magyar nácik Baky-féle csoportja a puccsszerű budapesti deportálás érdekében merényletet kísérelt meg Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár ellen, Szent-Iványiék összeugrasztották a különböző szélsőjobboldali csoportokat. Ennek következtében Baky és Endre László háttérbe szorult, Imrédy és hívei kiléptek a kormányból, majd augusztus végére – erős német ellenkezés ellenére – sikerült lemondatni a Sztójay-

kormányt, és megbízni a Lakatos-kabinetet. Lakatosékat sokan kiugrási kormánynak nevezték. Ez nem felel meg a valóságnak, az azonban igaz, hogy nem akadályozták a kiugrási előkészületeket, melynek eredményeként 1944. szeptember 29-én Faragho Gábor csendőr vezérezredes, Szent-Iványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, valamint Teleki Géza egyetemi tanár Moszkvába repült, ahol október 11-én aláírták az ideiglenes fegyverszüneti egyezményt. A kiugrás végül a katonai előkészítés hiányosságai és a náci-nyilas puccs miatt nem sikerült, az egyezmény aláírásának azonban óriási jelentősége van.

Ország-világ előtt nyilvánvalóvá tette, hogy Magyarország nem tartozik a hitleri szövetséghez, hiszen a náciellenes koalíció mindhárom hatalmát képviselte az aláírás alkalmával Molotov szovjet külügyi népbiztos. A másik Magyarország elismerését jelentette ez a megállapodás, ami azzal a következménnyel járt, hogy az új Magyarország kialakításában a vesztes ország képviselői, az ellenállás emberei is részt vehettek, s december 21-én Debrecenben nem egy kommunista kormány alakult meg, hanem egy koalíciós kabinet. A szovjet vezetők annyira ügyeltek a jogfolytonosságra, hogy Dalnoki Miklós Béla miniszterelnök mellett még másik két horthysta tábornok lett a kabinet tagja, s a kultuszminiszter a hagyományoknak megfelelően a katolikus Teleki Géza lett, aki mellesleg gróf is volt.

Ez az indulás több mint kétéves lehetőséget adott a magyarságnak arra, hogy demokratikus rendet építsen ki hazánkban. A magyar demokraták éltek e lehetőséggel, úgyhogy a kommunisták két év után sem tudták elérni hatalmi céljaikat, s kifogyván a politikai, tehát demokratikus eszközökből, 1947 márciusától erőszakos, külföldi (szovjet) beavatkozással teremtették meg a proletárdiktatúra hatalmi feltételeit. A demokratikus polgári erők nem juthat-

tak volna ilyen befolyáshoz a magyar kormányban, ha 1944. március 19. után azonnal a nyilasok kerülnek hatalomra.

Mérleg

Az 1944. március 19-i kormányzói döntésnek voltak igen súlyos következményei, azonban e következményeket mérlegelve azt kell megállapítani, hogy katonai és kormányzói ellenállás esetén a szélsőjobboldali terror azonnal elpusztította volna az egész magyar zsidóságot és a magyar vezető réteg minden jelentős, pozitív személyiségét. Az ország vezetésében számba jöhető politikusok elvesztése olyan vákuumot teremtett volna a magyar társadalomban, amit a háború után rögtön kommunistákkal töltött volna fel a megszálló szovjet hatalom. Így azonban az 1945 és 1947 közötti időszak politikusai olyan intézményeket és előzményeket hagytak maguk után, amelyekre hivatkozhatott az 1956-os forradalmi Nagy Imre-kormány, s amelyekre – mint demokratikus előzményekre – utalhatott a szocialista korszak utáni első szabadon választott miniszterelnök, Antall József.

TÖRÖK BÁLINT